

A MINORITÁK JELENLÉTE NYÍRBÁTORBAN¹

HORVÁTH JÁNOS

A középkori latin mondás szerint: Bernardus valles, montes Benedictus amabat, oppida Franciscus, celebres Ignatius urbes. (Bernát a völgyeket, Benedek a hegyeket kedvelte, Ferenc a kisvárosokat és Ignác a híres és nagyvárosokat.) Károly Róbert 1330. március 9-én kiadott oklevele királyi kiváltságokkal ruházta fel Nyírbátort. A birtokot kivette a megye és a királyi ispán igazgatása és jogszolgáltatása alól, a Báthori családot pedig birtokában megerősítve pallosjoggal ruházta fel. Az oklevél dátuma 1332. február 17. Visegrádon adták ki és az eredeti rongált pergamenen nem halványult el a királyi nagypecsét körvonala. Egy 1354-es összeírás 6 főutcáról beszél, melyből egy a nemeseké, két mellékutcáról és a piacról, ahol 12 (!) mézszárszék állt. A ferenci elveknek, melyet a ferencesség hűségesen követett, úgy tűnik megfelelt a középkori Szatmárban Bátor mezőváros, és élhettek itt a ferences rend konventuális, vagyis minorita ágának képviselői. Amikor Kelemen Didák 1717. november 23-án gr. Károlyi Sándor és gr. Erdődy Gábor egri püspök engedélyével Bátorban letelepedett az ún. Pusztatemplom mellé, melynek csak a falai állottak, éppen a rend középkori jelenléte miatt is vállalta a katolikus hitélet újraindítását. Letelepedésükhöz éppen a szegénységi fogadalom miatt elég volt egy szerény ház is. Nem találok a bátori konvent nevével nevesebb kutatókat, mint pl. Dr. Török József professzor írásaiban sem a XIII–XIV–XV. századból, noha a későbbi rendi iratok és az 1749-ben írott rendi Inventárium az 1479-es kenyérmezei hőst, II. Ecsedi Báthori Istvánt a templom restaurátorának és a minorita konvent megalapítójának nevezi. Az ő sírja a nyírbátori minorita templomban van és ezt számos hiteles irat is bizonyítja. Az 1779-es kánoni vizsgálat szintén Báthori Istvánnak tulajdonította a kolostor alapítását. Az alapító okiratot még nem találta meg Csukovits Enikő, a középkori pápai bullák neves kutatója, ám számos irat bizonyítja, hogy létezett rendház és volt ferences élet előbb a konventuális, majd az obszerváns konstitúciók alapján.

Nézzünk néhányat ezekből. Épp a napokban bukkant rá C. Tóth Norbert a Károlyi levéltárban az alábbi oklevélre: 1497-ben Zalai János volt bátori gvardián (kiskállói pap) levélben kéri Kállói Jánost 20 vagy 22 lucernas, azaz gyertya megadására a kolostor szükségleteire. (1497. február 13.) 1498-ban pedig az ajaki plébános végrendelezik a kolostor javára. Egy 1499-es adat szerint a ferences templomban mindennap énekes misét tartottak. Ez akkoriban csak a nagyobb kolostorokban volt szokásban. Várdai Aladárné végrendeletében 10 forintot hagyott „Claustro in Bator fundato.” Egy 1514-es jegyzőkönyv pedig a kántor celláját emlí-

¹ A tanulmány szövege megegyezik a konferencián elhangzott előadással.

ti. Ebben az időben a váradi őrségben ismert a beregszászi, szatmári, debreceni és váradi konvent. Már Szent Ferenc életében elkezdődött a szegénység értelmezése körüli hadakozás, vagyis a konventnek mint közösségnek lehet-e némi vagyona vagy nem. IX. Gergely pápa 1230-ban megengedte, hogy rendelkezhetnek a leg-szükségesebb anyagi alapokkal. A pápai döntést elfogadók alkották a konventuális irányzatot.

Az eredeti, teljes szegénységhez ragaszkodók, a spirituálisok helyezkedtek el a másik szárnyon, s gyakori vitáik révén a nézetkülönbségekkel járó egészséges feszültségeken túl nem kevés kárt is okoztak a rendi életnek. Egyes csoportok pedig az egyháztól leszakadva eretnek mozgalmak kiindulópontjai lettek. A konventuálisok története 1517-ig azonos a mariánus provincia életével, akik ekkor az obszervánsokhoz, a szigorúbb irányzathoz csatlakoztak.

IV. Sándor 1255-ben megengedte, hogy a hívek a vasárnapi mise kötelességének a ferencesek templomában is eleget tegyenek, ne csak a plébániatemplomokban, IV. Kelemen pedig 1265-ben a kisebb testvérek zaklatóit kiközösítéssel fenyegette. Erre az időre a rend már számos egyházi méltóságot adott itthon és külföldön is, sőt IV. Miklós, V. Sándor és IV. Sixtus személyében három pápát is. Később még három minorita pápa ült a pápai trónon, akik ekkor még világi uralkodók is voltak a pápai államban. A bátori konvent alapításának ideje, 1479, amikor éppen egy minorita, IV. Sixtus a pápa, a szegénység körüli éles vitákkal telt. Ekkor számos enyhébb irányzatú, vagyis konventuális minorita rendház vette át a szigorúbb, az obszerváns irányzatot. Ennek a néhol erőszakosságig is elmenő terjeszkedésnek 1517-ben X. Leo vetett véget bullájában a két irányzat szétválasztásával két külön rendre, saját generálissal. A bátori konventben a zsolozsmát naponta 5-ször énekelték, hetente gyóntak, megtartották a böjtöket, mindenki külön tából ehetett, míg 1454 előtt hárman-négyen egy tából. Délben két tál étel, este egy járt. Pénteken, szombaton a regulát és statutumokat olvasták fel, a fennmaradó időt elmélkedéssel, tanulással, kétkezi munkával töltötték. A nők csak a templom hajójában gyónhattak. Egyes rendtagok is rendelkezhetek az enyhébb irányzatban ingóságokkal, lovakkal, prémmel, pénzzel. IV. Sixtus (1471–84) már 1474-ben megtiltotta az enyhébb irányzat, a minoriták elűzését és helyükre az obszerváns, szigorúbb irányzat telepítését. 1517 után közel 100 évig, 1609-ig, amikor Sztropkón megnyílt az első minorita konvent, a rend nem működött hazánkban. Ismerjük a rendtörténetből a magyarországi minorita tartomány 1556–1559 közötti provinciálisát, Felice Peretti Montaltót, aki a török miatt nem jöhetett ide, de később 1585–90 között neves pápa lett V. Sixtus néven.

A ferenceseknek az éppen uralkodó pápától kellett engedélyt kérniük a tartományfőnök által, hogy a számukra épített templomot és rendházat elfogadhassák, mivel a kolduló rendek nem birtokolhattak ingatlant. Ha a Vatikáni Levéltárban megtalálnák a bátori megtelepedés kérvényét, annak szövege rövidítve így hangzana: „Szentatyá! Szentséged és a Római Egyház jámbor fia, Mátyás, Magyarország

királya és Esztergomi Benedek tartományfőnök alázattal kéri, hogy az erdélyi egyházmegyéhez tartozó Bátor mezővárosában egy templomot rendházal, temetővel, hálóteremmel, zárthelyiséggel, haranggal, harangtoronnyal, kertekkel és kerti felszerelésekkel a Kisebb Testvérek használatára és lakására építhessenek. A templom neve Angyalos Boldogasszony lesz. Az említett király és testvér esedeznek, hogy az említett rend elnyerje a szokásos kiváltságokat, kegyet és mentelmeket!” Az idézet rövidítve a jászberényi konventuálisok kérelme 1472-ből IV. Sixtushoz.

A válasz pedig, kiragadva néhány sort belőle ez lett volna a szokás szerint: „Mi tehát az említett király és a ti kérésetekre hajolva e sorok erejénél fogva engedélyt adunk, hogy az említett házat a szerzet örökösen, szabadon és érvényesen elfogadhassa. Kelt Rómában, a Város falain kívüli Szent Pálnál az Úr megtestesülésének...évében, pápaságunk ...évében.” A XVI. században a nyírbátori kolostor egyre gyakrabban szerepel a forrásokban. 1526-ban például az egyik Bornemissza rabolta el gabonájukat, 1528-ban újra kirabolták őket. Egy 1531-es adat szerint „Refectorium et conquina (!) conventus Bathoriensis reficiatur de lapidis et lateribus.” 1532-ben Kállay Jánosné Nadányi Krisztina két lovat adományozott „ad claustrum fundatum in Bathor” 1534 elején 14 misés pap lakott itt. Egy 1537-es adat szerint orgonistája is volt a kolostornak. 1547-ben ecsedi Báthori András kérésére a váradi guardián „fratres carpentarios ad Bathoriensem conventum” küldött három hétre valószínűleg valamilyen javításra. 1552-ben az értékesebb tárgyakat az ecsedi várba vitték. Amikor 1554-ben megszüntették a bányai kusztodiát (ebbe sorolták 1506-ban Bátort), a jenői őrséghez került a kolostor, és amikor 1559-ben a jenői szűnt meg, visszakerült az ismét felállított bányaiba. Nem kedvezett sem a mezőváros, sem a ferencesek életének és működésének az 1562/65-ös években fellángoló háborúskodás a királpártiak és az erdélyi fejedelem csapatai között. 1563-ban már csak négyen laktak a kolostorban, és amikor 1566-ban Báthori András fia, Miklós Ecsedre költözött, Karácsonyi szerint a ferencesek sem maradhattak tovább. Életüket bizonyára lehetetlenné tette a reformáció térnyerése is. Eszterházy Pál írja a kolostorról: „volt benne egy 'csodálatos' Mária-kép is, de az eretnység oda is bémenvén, azon Templomot kallastromával együtt összevete, falait is csaknem földig rontatván, ki most is pusztán áll.”

Más nézet szerint Petráskó vajda 1587-es támadása, ismét más nézet szerint inkább Basta hadainak 1604–1605. évi jelenléte okozta a templom és klostrom romlását. A bátori klostrom életét a reformáció, valamint a várost ért többszöri török, tatár és oláh támadások ellehetetlenítették és a katolikus hitélet is megszűnt, olyannyira, hogy 130 év múlva, amikor Kelemen Didák vezetésével visszatértek a romok közé a minoriták, Didák atya egy pápistát, azaz katolikus talált. Ezt gróf Károlyi Sándorhoz 1717. december 30-án írt levelében olvashatjuk, valamint azt is, hogy november 23-ához viszonyítva már tízen voltak. Az 1700-as években a hívek száma legfeljebb 100 volt, az 1800-as években 346 és 669 a hívek legkisebb és legnagyobb száma. Már Didák atya működése idején, 1717 és 1729 között elemi

iskolát alapítottak, később, a XX. század elején algimnáziumot működtettek.

Az anyakönyvekben 1717-től 1950-ig, a szerzetesrendek feloszlatásáig és a rendtagok internálásáig 382 szerzetes névével találkozunk, de ennél többen fordultak meg, mivel ezek csak a liturgikus funkciók végzését rögzítették. A szerzetesek 15 évnél tovább az anyakönyvek szerint nem tartózkodtak a klostromban. Voltak idők, amikor csak két szerzetespap névével találkozunk: 1723, 1726, 1738, 1739, 1747, 1748, 1845. Tizen 1750-ben, 1764-ben, 1770-ben, 1784-ben és 1944-ben voltak, a legtöbb 11 pap, nem számítva a testvéreket. Az internálás idején öt szerzetespap neve található az anyakönyvekben és az utolsó szertartás 1950. július 18-án a Szentvér utcai temetőben egy temetés.

A klostrom híresebb lakói közt találjuk Juhász Mátét, 1761-ben megjelent Passiója vetekedik a Csíksomlyói passióval tartalom és forma tekintetében. Ezt csak részleteiben adták elő. Az atya nevét nem találjuk a liturgikus funkciót végzők sorában. 1833-ban, valamint 1842-ben többször is végez szertartást Vinkler Brunó atya, aki később az aradi vértanúk gyónását meghallgatta és negyedmagával elkísérte a tábornokokat és az ezredest a veszthelyre. Brúnó atya túlélte a jutalmul kapott 3 éves várbörtönt. A rend tagjai hazafias érzelmeikről is híresek voltak és a katonák lelkipásztori ellátását is végezték itt és máshol is. A háború előtt 4 különböző évben találkozhatunk Rákos Balázs Rajmund névével, aki mint táborigazgató már nem tért vissza Magyarországra és ezt követően vatikáni magyar gyóntató volt majd 30 évig. Ő több könyvet is írt Kelemen Didákról, többek között kiadta leveleit és 13 megjelent munkájából válogatást készített, amit 1985-ben még Rómában adott ki. 83 éves korában itthon halt meg 1994-ben. Rajmund atya kiadta Isten Szolgája P. Kelemen Didák leveleit, 201-et a Károlyi levéltárból, és még hivatkozik további 18 levélre, melyeket a gyulafehérvári püspöki levéltárban láthatott. Ezek közül ötöt, a 201-ből pedig 83-at Bátorból írt Didák atya, amelyből megismerhetjük a romok helyreállításának gondjait és még a rend vezetésének nehézségeibe is bepillanthatunk. Ő sokszor volt úton, de jutott ideje levél által is lelki tanácsokat adni a Károlyi családnak. A most befejeződött, 20 éve megkezdett régészeti feltárások és a mostani falkutatások igazolták a korábbi levéltári adatokat és eseményeket a gótikus kolostorról, templomról és a barokk újjáépítésről, de ezek részletezése nem célom.

A leghírhedtebb kolostorlakó P. Kún András volt, aki a nyilas rémuralom idején, semmibe véve a provincia statutumait valamint a rendi engedelmességet, habitusban járt nyilas karszalaggal és kordáján pisztollyal Budapesten. Őt a Népbíróság 500 zsidó kiirtásával vádolta és halálra ítélte. Egy év múlva lesz 400 éve, hogy 1609-ben Sztropkón újra megtelepedtek a minoriták, akik ettől kezdve 33 helyen tanítottak és lelkipásztori munkát végeztek. Trianon szétszakította a rendtartományt és a maradék Magyarországon Egerben, Miskolcon, Nyírbátorban és Szegeden maradtak rendházak. Ma még Aradon van magyar nyelvű rendház a magyar tartományban és egyszer talán Bátorba is visszatérnek majd a minoriták.

BIBLIOGRÁFIA

- DRASKÓCZY István: Nyírbátor. (Árumegállító jog.). *Szemle*. Nyíregyháza, 2006.
- P. HIDEKGUTI Mihály: *A nyírbátori minorita-templom*. Szeged, 1941.
- Inventarium: 1749*. Kézirat. Levéltár, Nyíregyháza. Anyakönyvek: Lakner Sándor
- DR. KILIÁN István: *Minorita iskoladrámák*. Budapest, 1989.
- Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest, 2002. (181. Konventualis)
- DR. NÉMETH PÉTER: *Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei monográfia*. Nyíregyháza, 1993.
- DR. NÉMETH Péter–BALÁZSIK Tamás–CABELLO, Juan: Nyírbátori kolostor (ásatások).
- Isten szolgája P. KELEMEN Didák O.F.M. Conv. Levelei 1714–1743*. kiad. RÁKOS B. Raymund. Róma, Postulazione Generale O.F.M. Conv.–EDIZIONI AGIOGRAFICHE, 1979.
- DR. SZÁNTÓ Konrád: *A jászberényi ferences templom története*. Budapest, 1974, ECCLESIA
- DR. TÖRÖK József: *A XIII–XIV–XV. század magyar egyháztörténete*. Budapest, 2006.